

Onarıcı Adalet Pratiklerinde Mağdur-Fail Karşılıklı Karşılaşması: Duygusal Temsiller Karşısında Hakiki Duygulanımlar

Victim-Offender Encounters in Restorative Justice Practices: Emotional Representations versus Genuine Affects

Boran Ali MERCAN¹

¹Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, Türkiye

ORCID: B.A.M. 0000-0002-1125-7528

ÖZ

Onarıcı adalet mağdur ve failin gönüllülük temelinde, yakınlarıyla birlikte ve arabulucular eşliğinde, karşı karşıya geldiği ve birbirleriyle empati kurarak uzlaştıkları alternatif bir adalet pratiğidir. Tartışmaların onarıcı adaletin hukuki ve sosyo-kültürel imkânlılık koşullarına odaklaştığı kriminoloji yazınında, sözü pek geçmese de taraflar arası uzlaşımın aslı koşulu, failin utanç ve pişmanlık duymasını mümkün kılabilecek karşılıklı pozitif duygusal etkileşim ve aktarıma dayanmaktadır. Öte yandan onarıcı adalet araştırmaları, mağdur-fail karşılaşmalarında pişmanlık duygusu, özrün samimiliği ve sahlılığı sorununu ortaya koymaktadır. Bu makale, psikososyal kriminolojik bir perspektifle duygu ve duygulanım arasında bir ayırma gitmekte; duyguların sosyal bağlama göre bilinçle manipüle edilebilir sembolik bedensel-dilsel gösterenler olduğunu tartışırken, duygulanımların bilinçdışı deneyimlenen ve sembolikleştirilemeyen enerji ve yoğunluklar olduğunu ileri sürmektedir. Çeşitli vaka analizi ve bulgulardan hareketle makale, failin onarıcı adalet pratiğinin başarısızlığı neticesinde olası bir ceza tehdidi karşısında deneyimlediği endişe ve korku gibi negatif duygulanımlar nedeniyle, karşılaşmadan beklenen idealize edilmiş sonucu sağlayacak ve mağduru ikna edebilecek pozitif sembolik-duygusal temsiller sergileyebilme durumunu tartışmaktadır. Bu nedenle, mağdur ve fail arasındaki etkileşim sürecinde duygusal kırılma anlarındaki duygulanımsal yoğunluklara dikkat edilmelidir. Belirli bir sosyal ve hukuki düzlemde onarıcı adalet uygulamalarının başarısı ve tesisi ileri sürülürken psikososyal kriminolojik perspektif göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Onarıcı adalet, psikososyal kriminoloji, duygular

ABSTRACT

Restorative justice is an alternative practice in justice whereby offenders and victims voluntarily encounter, empathise and finally reconcile with each other in the presence of family and relatives, and other mediators. However, studies of restorative justice reveal the problem of offenders' sincerity and genuineness in terms of their remorse and guilt in such encounters. Based on a psychosocial criminological perspective, this paper offers a conceptual distinction between emotion and affect, and further argues that emotion refers to symbolic bodily-linguistic signifiers being adaptable and consciously manipulable according to social contexts, whilst affect indicates an energy or intensities experienced unconsciously and not being symbolised. Setting out various case studies and pieces of evidence, the paper suggests that under the pressure of negative affects such as anxiety and fear of a possible failure of restorative justice conferences, offenders tend to display positive symbolic-emotional representations in a way that would convince victims and other mediators of their guilt and shame. The latter usually leads to the expected-idealised result of the victim-offender encounter. A psychosocial criminological perspective should always be taken into consideration while restorative justice practices are claimed to be successful and implemented in a specific social and judicial setting.

Keywords: Restorative justice, psychosocial criminology, emotions

Submitted: 19.02.2019 • **Accepted:** 29.04.2019 • **Published Online:** 13.05.2019

Corresponding author: Boran Ali Mercan, E-mail: mercan@politics.ankara.edu.tr

Citation: Mercan BA, 'Victim-Offender Encounters in Restorative Justice Practices: Emotional Representations versus Genuine Affects' (2019) 7(1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology, 103.

EXTENDED ABSTRACT

Restorative justice is an alternative practice of justice whereby offenders and victims voluntarily encounter, empathise and finally reconcile with each other in the presence of family and relatives, and other mediators. It has emerged as a substitute for the criminalising effects and humane-fiscal cost of the retributive justice system and initiated the active participation of community members in justice procedure. In this regard, community values and norms function as replacements for the written law of the state and criminal justice courts but with regard to more integrating and inclusionary means. The aim is, simply, to restore the broken rule of law by reintegrating perpetrators into the law-abiding community.

The main condition for reconciliation between parties relies on a mutual positive emotional interaction and transference between parties, the aim of which is to make offenders reflect on their illicit behaviours and ultimately feel shame and remorse. Even though debates mostly focus on the judicial and socio-cultural viability of this alternative justice system, it is the possibility of a positive emotional interaction that plays a critical role in setting peace and reconciliation between victim and offenders. The idealised process is personified by the revealing of positive emotional expressions, mutual empathy and understanding between the parties in a conflict of interest. A psychosocial criminological approach to the evidence found in the literature on restorative justice has thus far shown that shame and remorse are the two key emotions anticipated for reconciliation in this setting. While not referenced explicitly, this emotional interaction process bears rather on a psychosocial character given that certain psychoanalytical processes are implicitly at work when victims and offenders are seeking to empathise with each other. Given the previous successful results of restorative justice conferences, emotional interaction between the parties has been observed to lead to the construction of mutual empathy and final closure, relying on identification and transference. In the course of the interaction, certain emotional turning points have been identified as taking place between the victim and the offenders, the latter of whom attempts to initiate a possible closure by symbolic-emotional posture, facial expressions and gestures. These emotional turning points usually change the course of the conversation between the parties, resulting in the expression of a cordial apology by the offender and its acceptance by victim.

However, studies on restorative justice reveal the problem of offenders' sincerity and the genuineness of their remorse and guilt in such encounters. Some researchers

argue that a genuine flow of shame and remorse, in an idealised form, is not displayed by offenders in contrast to the idealised expectations. To exemplify this, setting out the findings of the *South Australia Juvenile Justice Research and Conferencing Project*, Kathleen Daly draws attention to the fact that victims thought that only 30 per cent of offenders' apologies were genuine, whereas offenders claimed that 60 per cent of apologies were truly sorry. This means that victims do not think offenders' apologies are sincere and that offenders think that their apology does not truly reflect any genuine intent. Put it another way, the evidences suggest that there is a radical difference between offenders' psychic-inner experiences and the presentation of themselves regarding the imperatives of restorative justice setting.

This paper offers a conceptual distinction between emotion and affect as viewed from a psychoanalytically-inflected psychosocial criminological perspective. It further argues that emotion refers to symbolic bodily–linguistic signifiers being adaptable and consciously manipulable according to social contexts, whilst affect indicates an energy or intensities experienced unconsciously and not being symbolised. Setting out various case studies and pieces of evidence, the paper suggests that under the pressure of negative affects such as anxiety and fear of a possible failure of the restorative justice conference, offenders tend to display positive symbolic-emotional representations in a way that would convince victims and other mediators of their guilt and shame. The latter usually leads to the expected–idealised result of the victim-offender encounter. Thus, affective intensities in the emotional turning points need to be considered within the interaction process between victim and offender. A psychosocial criminological perspective should always be taken into consideration while restorative justice practices are claimed to be successful and implemented in a specific social and judicial setting.

1. Giriş

Ana akım suç teorilerinin önemli bir bölümünün omurgasını oluşturan ve modern ceza adaleti sistemini de önemli ölçüde etkileyen klasik ceza okulunun temel öğretisi, “aktörlerin rasyonelliği” varsayımı üzerine kuruludur. Rasyonel birey varsayımına göre, belirli fiillerin neticesinde elde edilecek fayda veya maliyet hesabına göre hareket eden aktörün suç fiilini işlemeye yönelik davranışı, suçtan sağlanan faydanın maliyetinden büyük olması hesabına dayalıdır.¹ Bu bağlamda, geç dönem kontrol

1 Francis T. Cullen ve Robert Agnew, *Criminological Theory: Past to present* (Oxford University Press, New York 2006) 26.

teorisinin toplumsal değerlerle bütünleşmeyi rasyonel bir hesaplama dayandırdığı görüşünden durumsal suç önleme yaklaşımının suç fiilini zaman ve mekan dahilinde hesaplamayı ileri süren önerisine uzanan bir spektrumda rasyonel birey varsayımı, modern ceza adaleti pratiğinin temelini oluşturur.² Kültürel ve psikososyal kriminolojik yaklaşımların hem temel dayanağı hem de birincil eleştiri noktası olan aktörlerin rasyonelliği varsayımı son yıllarda giderek artan bir biçimde eleştirilmektedir.³ Özellikle ceza adaleti pratiği açısından önem arz eden rasyonellik, sosyal bilimler alanında, “dilsel” ve “duygulanımsal dönümlerin” etkisiyle, sorgulanmakta; dilsel ve duygusal olanın fail ve mağdur öznelliklerinin inşasındaki rolü tartışılmaktadır.⁴ Rasyonel davrandığı varsayılan bireye ölçülü ve uygun bir ıstırapın çektirilmesi anlayışı yerini, utanç ve pişmanlık gibi negatif duyguların bireye hissettirilmesi gerekliliği görüşüne bırakmıştır: Fail duygusal bir varlıktır ve duygusal müeyyideler de ceza yargısının bir parçası olma eğilimindedir.

Duygular sosyolojisinin önem kazandığı bir alan olarak onarıcı adalet pratikleri mağdur–fail karşılaşması/yüzleşmesi temelinde mikro sosyal etkileşim, duygusal yaptırım ve karşılıklı sağaltımın hedeflendiği özgün bir adalet tesisi tarzında karşımıza çıkmaktadır. Onarıcı adalet, fail, mağdur ve yakınlarının kolluk kuvveti, gözetim memuru ile çeşitli sivil toplum temsilcileri gibi araçlar/yardımcılar eşliğinde gönüllülük temelinde bir araya gelip öncelikle failin, ortaya çıkan zarar ve mağduriyet ile yüzleşmesi ve sonrasında zararın nasıl giderileceğine dair ortak bir çözüm geliştirilmesi prensibine dayanır.⁵ Devlet eksenli ceza yaptırımına karşı topluluk temelli alternatif bir adalet pratiği olan onarıcı adaletin etkin işleyebilme koşulu zımnen psikanalitik-çekimli psikososyal (*psychoanalytically-inflected psychosocial approach*) bir sürecin gerçekleşmesine bağlıdır: Fail ve mağdur arasında suç fiilinin yarattığı travmadan kaynaklı negatif duyguların diyalog dolayımıyla sağaltımı

- 2 Travis Hirschi, ‘Self-control and crime’, içinde Kathleen D. Vohs ve Roy F. Baumeister (der), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* (Guilford, New York 2004); 1970 sonrası kriminoloji teorilerinde rasyonel tercihler yaklaşımını uygulamaya yönelik bir çalışma için bkz. Ronald V. Clarke, ‘Situational crime prevention’[1995] 19 CJ 91. Öz-kontrol ve rasyonel tercihler ilişkisi için özellikle bkz. Bradley R. E. Wright, Avshalom Caspi, Terrie E. Moffitt ve Ray Paternoster, ‘Does the perceived risk of punishment deter criminally prone individuals? Rational choice, self-control, and crime’ [2004] 41 JRCJ 180 ve bir diğer örnek çalışma için bkz. Stephen G Tibbetts ve David L. Myers, ‘Low self-control, rational choice, and student test cheating’ [1999] 23 AJC 179.
- 3 Keith Hayward, ‘Situational crime prevention and its discontents: rational choice theory versus the ‘culture of now’’ [2007] 41 SPA 233.
- 4 Melissa Gregg ve Gregory J. Seigworth (der.), *The affect theory reader* (Duke University Press, Durham 2010); Margaret Wetherell, *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding* (Sage, London 2012).
- 5 John Braithwaite, ‘Restorative justice: Assessing optimistic and pessimistic accounts’ [1999] 25 CJ 1, 4–9.

(*abreaction*) taraflar arasında uzlaşmayı sağlayacaktır. Negatif duygusal yükler fail için yakalanma ve teşhir olmadan kaynaklı utanç ve verilen zararın farkına varmakla pişmanlık şeklinde tezahür ederken; mağdur için olay anında yaşanan travmadan kaynaklı korku ve yas şeklinde açığa çıkmaktadır. Failin gerçekleştirdiği fiil neticesinde ortaya çıkan zarardan etkilenenlerin yaşadıkları travma ve zorluklara dair duygusal söylemlerin yaratacağı etki onarıcı adaletin temel hedefidir: Faili mağdurun çektiği acıyla yüzleştiren, vicdan azabı ve samimi bir özrün ifasına güdüleyecek duygusal süreçlerin amacı utancın ve pişmanlığın kamusal-dramaturjik sahnelenmesinde somutlanmaktadır.⁶ Fakat kamusal ayıplama (*public shaming*) tartışmaları, mağdur ve fail karşılaşmasında tezahür etmesi beklenen karşılıklı anlayış ve empatinin fail tarafından nasıl sergilendiğini ve mikro sosyolojik ölçekte duyguların nasıl temsil edildiğini dikkate almamaktadır. Bir diğer ifadeyle, mağdur ve failin yüzleşmesi neticesinde açığa çıkacak duygusal etkileşimin psikanalitik-çekimli psikososyal niteliği ıskalanmaktadır.

Bu yazının amacı, Türkiye’de alternatif bir ceza adaleti rejimi olarak öne sürülen⁷ onarıcı adalet pratiklerinin olumlu sonuçlanmasına etki eden, failin mağdurla özdeşleşim ve duygusal aktarım süreçlerine psikososyal bir perspektiften yaklaşmanın önemini ortaya koymaktır. Psikanalitik-çekimli psikososyal bir yaklaşımı işe koşmanın birincil uğrağı kriminoloji yazınında sıkça karıştırılan ve onarıcı adalet yazınında da birbirinin yerine kullanılan kavramları ayırt etmekten geçmektedir. Bu çerçevede, his (*feeling*), duygu (*emotion*) ve duygulanım (*affect*) kavramları arasındaki fark vurgulanarak sözel ve/veya bedensel jest ve yüz mimikleri dolayımıyla sergilenen duygusal temsiller ile failin iç dünyasında–psişik düzeyde deneyimlediği duygulanımların birbiriyle örtüşme zorunluluğu olmadığı vurgulanacaktır. Psikanalitik-çekimli psikososyal yaklaşımın katkısı, duygu ve duygulanım ayırımında ortaya çıkmaktadır: Duygular, duygulanımların gösterenlerle sembolik düzlemde

6 Susanne Retzinger ve Thomas Scheff, ‘Strategies for Community Conferences: Emotions and Social Bonds’ içinde Burt Galaway ve Joe Hudson Monsey (der) *Restorative Justice: International Perspectives* (Criminal Justice Press, New York, 1996); Bas van Stokkom, ‘Moral emotions in restorative justice conferences: Managing shame, designing empathy’ [2002] 6 TC 339, 341–343.

7 Türkiye’de uzun zamandır onarıcı adalet uygulamaları alternatif bir adalet rejimi olarak öne sürülmektedir. Bkz. Osman Dolu, Hasan Büker ve Şener Uludağ, ‘Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Bir Değerlendirme’ [2012] 61 AÜHFD 69; Osman Sümer ve Güncel Önkal, ‘Onarıcı Adalet Bakımından Uzlaştırma Mekanizmasının Suç Önleme İşlevi’ içinde *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 26. Kitap (İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2014) 383–403. Ayrıca daha hukuki bir perspektif için bkz. Hakan A. Yavuz, ‘Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu’ [2015] TAAD 85; Abdullah Batuhan Baytaç, ‘Onarıcı Adalet’e Genel Bir Bakış’ [2013] 71 İÜHF 117, 122–126.

temsiline tekabül ederken, aynı zamanda bilinç düzeyinde sosyal bağlama göre manipüle edilebilmektedir – jest ve mimiklerin sosyal bağlama ve kültürel farklılığa göre değişebilmesi söz konusudur. Buna karşın duygulanımlar sembolik düzlemde doğrudan telaffuz edilemeyen bilinçdışı bir yoğunluğa, psikanalitik bir tanımla, “libidinal enerji kuantumuna” tekabül etmektedir.⁸ Psikanalitik-çekimli psikososyal yaklaşım göstermektedir ki mağdur ve failin yüzleştiği onarıcı adalet oturumlarının olumsuz sonuçlanması olasılığı, failin cezaî müeyyide ve kamusal damgalamaya maruz kalma beklentisinden türeyen endişe ve korku gibi duygulanımlar sergilemesine yol açarak failin kendisinden beklenen utanç, pişmanlık ve suçluluk gibi duygusal jest ve mimikleri görünürde temsil etmesine yol açabilir. Onarıcı adalet araştırmalarının bulguları, aşağıda tartışılacağı üzere, mağdur-fail karşılaşmasında tezahür etmesi beklenen ıstırap ve özrün samimiyeti sorununu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ceza adaletine alternatif olarak ileri sürülen bir sistemin Türkiye’de de tatbiki önerilirken sorgulanmaksızın iktibas yoluyla kabulü yerine; sosyo-kültürel psikolojik, psikanalitik ve psikososyal tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu görüş ekseninde, öncelikle onarıcı adalet ve duyguların merkeziliğini ele alacağız; akabinde psikososyal kriminolojik yaklaşımın onarıcı adalet tartışmaları ekseninde duyguları nasıl çözümlediğini inceleyeceğiz; sonrasında psikanalitik-çekimli psikososyal bir perspektiften duygu ve duygulanım arasında analitik bir ayrıma giderek mağdur-fail karşılaşmasında duygusal kırılma anlarının önemini ve duygusal-sembolik manipülasyonun sonuca etkisini tartışacağız.

2. Onarıcı Adalet: Pratik ve Sorunsal

Alternatif bir uzlaşmazlık çözümü olarak onarıcı adalet pratiği, suç fiilinin kişisel anlatı şeklinde sunulmasını, mağdura verilen zararın fail tarafından telaffuzu ve müzakere edilmesini ve bu tarzda bir sağaltım dolayısıyla mağdur ile fail arasında nihai bir uzlaşımın rolünü vurgular. Genel olarak süreç, kolluk kuvvetleri, her iki tarafın yakınları ve diğer araçlar eşliğinde fail ile mağdur arasında bir karşılaşma ve duygusal etkileşim ile işler. Burada amaç, failin sebep olduğu zarar ve çektirmiş olduğu ıstırap ile yüzleşerek utanç ve pişmanlık duymasını sağlamaktır.⁹ Failin kendi sosyal-doğal ortamında gösterdiği şiddete dayalı negatif kendilik temsillerinin aksine, onarıcı adalet sürecinde şiddet içermeyen, daha çok pasif bir kendilik tarzı inşa edilir.

8 Jason Glynos ve Yannis Stavrakakis, ‘Lacan and political subjectivity: Fantasy and enjoyment in psychoanalysis and political theory’ [2008] 24 S 256, 267.

9 John Braithwaite, *Crime, Shame, and Reintegration* (Cambridge University Press, Cambridge 1989).

Onarıcı adaletin dramaturjik boyutuna işaret eden pasifleşme ve duyarlılık içeren davranış pratiklerinin fail tarafından sergilenmesi, ihtilafli taraflar arasında empati ve özrün, yine fail tarafından icrasıyla nihaî uzlaşımın sağlanması bakımından önem arz eder.¹⁰ Mağdur ile fail arasında karşılıklı bir empatinin inşası ya da başka bir deyişle özrü belli eden sembolik duygusal ifadeler, uzlaşımın sağlanması bakımından belirleyicidir. Uzlaşma ve karşılıklı anlayışın temelini oluşturacak duygu durumu ise utanma ve pişmanlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Onarıcı Adaletin Duygusal Temeli: Utanma

John Braithwaite *Crime, Shame and Reintegration* adlı eserinde onarıcı adalet yaklaşımının öncülüğünü yapmış ve çeşitli suç teorilerini sentezlemeye çalışarak “bütünleştirici utanç (*reintegrative shaming*)” kavramını ileri sürmüştür.¹¹ Suçun ortaya çıkış koşullarını bireysel ve toplumsal ölçekte açıklamalarla kavramaya çalışırken ne tip insanların hangi koşullarda suça daha çok eğilimli olabileceğini de tartışmıştır. Bütünleştirici utanç, faili damgalamaksızın suçun tekrarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Braithwaite’in bütünleştirici utanç süreci özcü ikiliklerle kurulmaktadır; ona göre, bireyci Batı kültürü ile Japonya gibi Asyatik toplumlarda, topluluk değerlerinin bireyi kuşattığı kültürel ortam pişmanlık ve özrün sosyal-kurumsal dayanakları hakkında fikir vermektedir.¹² Topluluk değerlerinin bireyin özel alanına müdahalesine karşı bireyin özgürlüğü ve negatif statü haklarını ileri süren Batı sosyo-kültürel uzamı ile gelenek-ailesel değerlere referansla davranışın kontrol altına alınmaya çalışıldığı toplulukçu bir kültürel uzamın pişmanlık ve özre atfettiği anlamlar farklılaşacaktır.

Bu bağlamda, düşük suç oranlarının görüldüğü toplulukçu toplumsal yapılarda utanç/utanma/utandırmanın hukuk ve adalete etki edecek mevcut bir gücü olduğu düşünülmektedir. Topluluk değerlerinin güçlü olduğu toplumlarda bireylerin norm ihlal edici davranışlarının ortaya çıkması durumunda, norm ihlal eden bireylerin topluluk ölçekli utanç duygusunun ağırlığını mesafeleyebildikleri veya bu etkiden

10 Heather Strang, *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice* (Oxford University, Oxford 2002); ayrıca bkz. van Stokkom, (n 6) 341–345.

11 Braithwaite (n 9) 54–68; Braithwaite onarıcı adalet kavramı ve hareketinin küresel düzeyde öncü bir figürü olması nedeniyle, onarıcı adalet kavramını zaman içinde geliştirmiş ve pek çok suç tipinde suçlunun rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılmasında ceza adaletine topluluk temelli bir alternatif sunmuştur. Bunun için bkz. John Braithwaite, *Restorative Justice and Responsive Regulation* (Oxford University Press, New York 2002) ve John Braithwaite, ‘Rape, Shame, and Pride: Address to the Stockholm Criminology Symposium’ [2006] 7 JSSCCP 2.

12 Braithwaite (n 5) 11–15, (n 9) 8–10, 61–68.

muaf olacak bir toplumsal yapıda sosyalleştikleri düşünülür.¹³ Buna karşın Batı toplumlarında devlet aygıtı aslı cezalandırıcı unsurdur ve failler devlet karşısında suç fiilini gerçekleştiren aktörlere tekabül eder. Bir diğer ifadeyle, failler anonim, herhangi bir geleneksel-topluluk temelli mekanizma ile içerilemeyecek ve fiillerinin neticesinde ortaya çıkan zararın tazmininden tekil birey olarak sorumlu aktörlerdir. Braithwaite'e göre cezalandırma rejiminin fail üzerindeki kaçınılmaz etkisi kendi topluluk ve aile değerlerine daha fazla yabancılaşması ve kendileri ile benzer durumda olanların oluşturduğu suçlu alt kültürünün bir parçası haline gelmesidir.¹⁴ Braithwaite'in görüşünün diğer kriminolojik yaklaşımlardan farklılaşan yönü, failin ceza adaleti rejimi karşısında pasifize edilmiş öznellik konumunun radikal bir biçimde aktifleştirilmesinde somutlanır. Söz konusu aktivasyon topluluk temelli bir inisiyatif ile başlar: Topluluğun üyelerinin, suçluları/failleri topluluğun temel normlarıyla yeniden buluşturacak ve onları bu kurallara uymaya ikna edecek şekilde ayıplaması neticesinde suç ve sapkın davranışı kontrol altına alınacaktır.¹⁵ Aile-kabile-klan-cemaat düzeyinde, topluluğun suç ve sapkın davranışa karşı geliştirdiği enformel bir sınır bulunmaktadır. Bir barometre işlevi gören bu sınır, Braithwaite'e göre, suç kontrol işlevini devlet aygıtlarına ve kolluk kuvvetlerinden alıp topluluğun kendisine devrederek, topluluğa sorunları kendi içinde çözümlenebileceği ve dolayısıyla adaleti tesis edebileceği bir güç vermektedir.¹⁶ Kısaca, topluluğun değer ve inisiyatifi olmaksızın formel hukuk kuralının yaptırımını, bireyi yabancılaştırıcı ve kriminalize edici sonuçlar doğurmaktadır.

Braithwaite, bütünleştirici utancın onarıcı rolünde sosyal etkileşim ve karşılıklı bağımlılığı temel dolayım unsurları olarak görmektedir. Bireyler karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde yer aldıkları bir toplumsal ilişkiler matrisinde hareket eder ve toplumlar ne kadar güçlü bir toplulukçu yapıya sahip olurlarsa birey üzerinde o kadar denetleyici, norm ihlal edici davranış üzerinde ise o derece utandırıcı ve gücendirici etkiye sahip olur.¹⁷ Öte yandan, Braithwaite'in topluluk değer ve içerleme mekanizmalarına vurgusu ve bu bağlamda bütünleştirici utancın toplumsal işlerlik varsayımları, gelişmiş mesleki iş bölümü ve modern yaşam tarzının gerektirdiği müeyyide biçimlerini tersine çevirmeye yönelik değildir. Bütünleştirici utanç, çok

13 Braithwaite (n 5) 90–100.

14 Braithwaite (n 5) 46–53, (n 9) 65–68.

15 Braithwaite (n 5) 53–56, (n 9) 71–83.

16 Braithwaite (n 5) 104–107, (n 9) 87–97.

17 Braithwaite (n 5) 38–40, (n 9) 111–123.

sayıda parametreyi kapsayacak şekilde sosyal ve psikolojik unsurların kesişiminde yer alır. Ayıplama ve utandırma, sosyal süreçlerin sonucudur ve bireysel etki/değişim meydana getirmeyi amaçladığı sürece de bireyin iç dünyasında yaratılacak bir öz-farkındalık ve empati geliştirmeye yöneliktir.

Braithwaite'in negatif duyguların pozitif onarıcı rolüne ilişkin sezgisel yaklaşımının sınırı, topluluk temelli bütünleştirici utancın rasyonel tercihte bulunan bir aktör kavramlaştırmasına dayanmasıdır. Buna göre fail topluluğun kendisine yönelttiği ayıp neticesinde topluluğun kuralına uyup uymama konusunda bir tercihte bulunacaktır. Braithwaite, ayıplama/utandırma dolayısıyla yaratılan sosyal baskıya karşı suçlu öznenin utanç yaşayarak aktörleşeceğini ve topluluğun kuralına uyumlanacağını varsaymaktadır.

Psikososyal kriminolojinin öncü yazarlarından Tony Jefferson ve David Gadd onarıcı ceza adaleti pratiklerinde utancın *psiko*-karakterini çözümlerken sosyal, psikolojik ve psikanalitik tartışmalarda utanma deneyiminin diğer duygulardan farklılaşan niteliğine dikkat çeker.¹⁸ Yazarlar, psikoloji ve psikanaliz yazınında utanma duygusunun sosyal süreçlerle de bağıntılı olan negatif bir “duygular ailesi” şeklinde tezahür ettiğini tartışmakta ve mahcubiyet, suçluluk, rahatsızlık gibi bir dizi diğer negatif duygunun utanma deneyimine eşlik ettiğini belirtmektedir.¹⁹ Fakat psikanaliz yazınında da tartışıldığı üzere, yazarlar utanma duygusunun insan benliğini tamamen tesiri altına alan bir duygu durumu olduğunu vurgulamakta ve mahcubiyet ve suçluluk gibi belirli bir davranış ve eyleme atfedilen geçici negatif duygusal deneyimlerden farklılaştığını ifade etmektedir.²⁰ Bir diğer ayırım ise utanma duygusunun açık, farksız (*overt*) deneyimlenmesi ile atlatılmış (*bypassed*) deneyimi arasında belirlemektedir. Açık utanma deneyiminde utanç, belirli bir rahatsız olma hali ile bilince kendini belli ederken birey tarafından tanımlanamamakta; atlatılmış utanma deneyiminde ise rahatsızlık açıkça yaşanmazken rahatsızlık verici bir takım unsurlar geçiştirilmektedir.²¹ Tüm alternatif ve farklı disiplinler okuma biçimlerine karşı, Gadd ve Jefferson yerinde bir tespitle, utancın endişeye karşı bilinçdışı bir savunma mekanizması olarak devreye girdiğini ve çoğunlukla geçiştirildiğini ileri sürmektedir; çünkü, ayıplama sadece ne yaptığımıza değil, tüm benliğimize ve kim

18 David Gadd ve Tony Jefferson, *Psychosocial Criminology* (Sage, Los Angeles 2007).

19 Gadd ve Jefferson (n 18) 167.

20 Gadd ve Jefferson (n 18) 167–168.

21 Gadd ve Jefferson (n 18) 169.

olduğumuza yönelik bir saldırdır. Dolayısıyla, birey bilinçdışı bir biçimde kendini savunmasız, çaresiz, yenik, eksik ve değersiz bırakabilecek bir saldırıya karşı kendini korumaktadır.²² Gadd ve Jefferson onarıcı adalet yazınının sıkça telaffuz ettiği duygu durumlarını psikanalitik temelde psikososyal bir perspektiften ele alırken duyguların adalet tesisi sürecinde ne denli önemli rol oynadığını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, onarıcı adalet pratiklerine ilişkin tartışmaları da çerçeveyeleyen kriminoloji yazınında adalet tesisini belirleyecek duygu durumlarının nasıl tartışıldığını incelemekte fayda bulunmaktadır.

3. Kriminoloji Yazınında Duygu ve Duygulanımlar

Ceza adaleti, mağdur sosyolojisi ve suç ile suçlunun medyatik temsili gibi konularda duygu sorunsalı, uzun zamandır kriminoloji yazınının gündemindedir.²³ Fakat duygulanımlar kriminoloji araştırmalarının çok azında doğrudan sorunsallaştırılmıştır.²⁴ Aksine “duygu” terimi, genelde, çeşitli norm ihlal edici davranışların yarattığı duygulanımsal durumları tanımlamak için kullanılmaktadır.²⁵ Kriminolojide duygu ve duygulanım terimleri arasındaki kavramsal karmaşa, Jack Katz’ın *Seductions of Crime*²⁶ adlı eserindeki tasnif tarzına götürülebilir. Katz, hırsızlık, gasp ve cinayet gibi fiillerle kalkışma anında açığa çıkan bedensel duyulanımların (*sensations*) –bedene temas eden fiziki his ve itkilerin – görüngüsellığı (*phenomenology*) üzerine değerlendirmelerinde failerin anlatılarından yakaladığı duyulanımları genel duygular (*emotions*) kategorisine yerleştirir.²⁷ Katz sosyal psikoloji ve psikanaliz yazınında endişe, sıkıntı, ürkme, coşku, öfke ve utanç gibi duygulanımları (*affects*) duygular başlığı altında toplar ve duygu kavramı ile duygulanım arasında mantıksal bir eşdeğerlik kurar ya da ikisi arasında bir fark görmez.²⁸

22 Gadd ve Jefferson (n 18) 171.

23 Alison Young, *Imagining Crime* (Sage, London 1996); Susanne Karstedt, ‘Emotions and criminal justice’ [2002] 6 TC 299; Mary Bosworth, ‘Affect and authority in immigration detention’ (2018) PC [https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1462474518803321/](https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1462474518803321) erişildi 15 Ocak 2019.

24 Boran Ali Mercan, ‘Doing criminological research: Affective states versus emotional reactions’ (2018) TC <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1362480618779399/> erişildi 15 Ocak 2019.

25 Jeff Ferrell ve Clinton R. Sanders, *Toward a cultural criminology* (Northeastern University Press, Boston 1995); Jeff Ferrell, Keith Hayward ve Jock Young, *Cultural Criminology: An Invitation* (Sage, London 2008).

26 Jack Katz, *Seductions of Crime: The Moral and Sensual Attractions of Doing Evil* (Basic Books, New York 1988).

27 Katz (n 26) 22–31, 52–73, 164–194. Ayrıca duyulanım (*sensation*), metinden de anlaşılacağı üzere, duygulanımdan (*affect*) farklılaşan bir kavramdır. Duyulanım bedenle temas halinde olan veya temas eden bir şeyden kaynaklı fiziki his veya algı anlamına gelmektedir.

28 Katz (n 26) 362.

Benzer bir kavramsal eşdeğerlik çerçevesinde duygular sosyolojisini suç görüngüsüyle ele alan kültürel kriminoloji, Katz'ı takiben, duygu ve duygulanımlar arasında bir fark görmemektedir. Suç ve sapma fiilinin işlendiği anda açığa çıkan coşku, kızgınlık, acı ve benzeri duygulanımsal durumlar birbiriyle bağıntılı “suçun durumsal anlam ve duygular” seti olarak ifade edilir.²⁹ Bu çerçevede, kültürel kriminologlar suç etnografaları ve araştırmacılarına faillerin duygulanımsal yüklü öz tanımlamalarını basitçe duygular şeklinde yorumlamalarını tavsiye eder.³⁰ Kültürel kriminoloji, suç ve normun fail, mağdur ve kolluk kuvvetleri arasında karşılıklı inşa ve müzakeresinde anlam ve duyguların rolüne birincil önem atfetmesine karşın, duygulanım ve duygu kavramları arasında bir ayırım yapmamaktadır. Söz konusu kavramsal farksızlığın/ eşdeğerliğin kriminoloji disiplininin bir alt başlığı olarak değerlendirilebilecek onarıcı adalet yazınına da tesir ettiğini görüyoruz. Kavramlar arasında psikososyal bir ayırma gitmenin onarıcı adalet oturumlarının başarısı adına ne gibi sonuçlar üretebileceğini temel kavramlaştırmalar üzerinden değerlendirmek, meseleyi biraz daha aydınlatacaktır.

3.1. His, Duygu ve Duygulanım

Psikanalitik bir perspektiften yürütülen çalışmalarda da duygular ile duygulanımlar sıklıkla birbirini yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır.³¹ Sosyal bilimler alanında “duygulanımsal dönüm (*affective turn*)” ifadesi dahi sıkça sosyal ve siyasal çalışmalarda duyguların çözümlemesine atfedilen rol ile yakından ilişkilidir.³² Kavramlar arasında karmaşayı ortadan kaldırmanın yolu temel bir görüngü olarak his (*feeling*) kavramlaştırmasıyla işe başlamakta geçmektedir. Buna göre, hisler kişisel olarak kodlanan ve biriktirilen deneyimlerden elde edilen duyulanımlar (*sensation*) formasyonudur.³³ Her birey kendine göre yorumladığı farklı/farklılaşmış ayırt edici bir duyulanımlar setine sahip olduğu için tekil bir his, kişisel ve biyografik bir edinim olarak ortaya çıkar. Örneğin, bir bebek, duyulanımlarını bilişsel süreçlerde

29 Jeff Ferrell, ‘*Criminological Verstehen: Inside the Immediacy of Crime*’ içinde Jeff Ferrell and Mark S. Hamm (der) *Ethnography at the edge: Crime, deviance, and field research* (Northeastern University Press, Boston 1998) 27.

30 Ferrell vd. (n 25) 179–184.

31 Adrian Johnston ve Catherine Malabou, *Self and emotional life: Philosophy, psychoanalysis, and neuroscience* (Columbia University Press, New York 2013).

32 Simon Williams, *Emotion and social theory: corporeal reflections on the (ir)rational* (Sage, London 2001); Jeff Goodwin, James M. Jasper ve Francesca Polletta (der), *Passionate politics: Emotions and social movements* (University of Chicago Press, Chicago 2009); Sara Ahmed, *The Cultural Politics of Emotion* (Edinburgh University Press, Edinburgh 2004).

33 Eric Shouse, ‘Feeling, emotion, affect’ (2005) MJ <http://journal.mediaculture.org.au/0512/03-shouse.php/> erişildi 15 Aralık 2018.

işleyebileceği dil yeteneğine ve farklı duyulanım biçimlerini değerlendirebilecek ve adlandırabilecek kişisel bir biyografik tarihe henüz sahip olmadığı için herhangi bir histen yoksundur. Bebek için sosyal etkileşim ve yaşam deneyiminin henüz edinilmediği bir aşamada, duygu ile duygulanım benzer içeriğe sahiptir. Dolayısıyla his, dil ve deneyimlerin kişisel tarihine bağlı bir görüngüdür.

Duygular (*emotion*) ise duyulanımların tarihsel ve sembolik birikimi ile oluşur ve zamansal olarak yapısal/yapılanmış bir karaktere sahiptir. Duyguların ayırt edici özelliği bir hissin gösterimi veya temsili olarak belirmesidir ve hislerin gösterimi samimi veya aldattıcı olarak pratiğe dökülebilir. Araştırmaların bulguladığı üzere, duyguların bedensel ifade, duruş, jest ve mimiklerle temsilleri sosyal bağlamlara ve farklı kültürlere göre değişebilmekte, örneğin, sosyal bağlamlarda bireyin toplulukla birlikte bir takım uyaranlara karşı verdiği duygusal tepkiler, kendi başına olsalardı verebilecekleri tepkilerden önemli ölçüde farklılaşabilmektedir.³⁴ Duygular, bilinçli bir hatırlamayla duygulanımların bilinç öncesi sosyal ve kültürel ifadesi olarak açığa çıkar.³⁵ Duygusal teşhirin aldattıcı niteliği, duyguların değişen sosyal bağlamlara göre uyarlanabilmesi ve topluluğun beklentilerine göre geliştirilebilmesi özelliğinden ileri gelmektedir.

Duygulanım (*affect*) ise daha felsefi ve metapsikolojik bir kavram olup temsil ve telaffuz edilemeyen, bilinçli olmayan bir yoğunluk olarak tezahür eder. İnsan bedeni yüzlerce ve binlerce uyarıcı deneyimler ve çevresel uyaranlara karşı, bilinçdışı gerilen ve rahatlayan yüz kasları, kan basıncı, ses tonu ve terleme sistemi gibi şekillerde yanıt verir. Beden her bir değişimi kendinde bir yoğunluk olarak kayıtlar.³⁶ Uyarın ile yanıt arasındaki ilişki bilinçdışıdır ve yüz mimiklerinin değişimi dışsal uyaranlara verilen tepkideki enerjinin anlık değişen niteliğine işaret eder. Bu nedenle bilinçle kavranmadığı ölçüde de duygulanımlar psikanalizin tartışma alanındadır. Psikanalizin libidinal enerji kuantumu olarak adlandırdığı ve felsefenin, sınırsız etkileşim içerisinde olan bedensel kütlelerin birbiriyle teması sonucu meydana gelen ve bedensel etkilenimin

34 Duyguların temsili denince akla ilk gelen ve sosyal psikoloji disiplininde alanın duayeni olan kuşkusuz Paul Ekman olacaktır, bkz. Paul Ekman ve Wallace V Friesen, *Unmasking the face: A guide to recognizing emotions from facial clues* (Prentice Hall, New Jersey 1975). Klinik psikoloji alanında bu konuda hatırı sayılır derecede çalışma yapılmıştır; sadece bir örnek için bkz. James J. Gross, ve Oliver P. John, 'Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being' [2003] 85 JPSP 348. Kültürel farklılığın duygusal temsillerdeki önemi için bkz. David Matsumoto, 'Ethnic differences in affect intensity, emotion judgments, display rule attitudes, and self-reported emotional expression in an American sample' [1993] 17 ME 107.

35 Myriam D. Munezero, Calkin Suero Montero, Erkki Sutinen ve John Pajunen, 'Are they different? Affect, feeling, emotion, sentiment, and opinion detection in text' [2014] 5 IEEEETAC 101.

36 Brian Massumi, *Parables for the Virtual: Movements, Affect, Sensation* (Duke University Press, Durham 2002) 28-30.

bir durumdan diğerine geçişini imleyen bir değişim hali³⁷ olarak tanımladığı duygulanım, “temsil edilemeyen”³⁸ ya da indirgenemeyen bir “fazlalığa” işaret eder. Sigmund Freud’un erken dönem eserlerinde yaşamsal varoluşun biyolojik itkili niceliksel enerji dolaşımının öfke ve haz niteliğinde düzenlenişine gönderide bulunan duygulanım kavramı, güdülerin tatminine ve rahatsızlık veren travmatik deneyimlerin zihinsel temsillerinin bilinçdışı bastırma sürecine göre akış halindedir.³⁹ Travmatik bir olaydan dolayı özneyi rahatsız eden ve bu yüzden bilinçdışı tarafından bastırılan fikirler, belirli bir ilişkisel zincir üzerinde başka fikirlerce temsili düzeyde ikame edilebilirken; duygulanım belirli bir fikri temsile veya bir başkasına, bilinçdışının bastırma işlevi sonucu yapılabılır. Bu bağlamda, duygulanım bilinçdışı bir dileğin tatmini için beliren fikrinsel temsiller dolayısıyla özneye kendini belli eder. Bilinçdışı dileklerin tatminsizliği endişe, korku ve acı gibi negatif duygulanımların bir tepki olarak tezahür etmesine yol açar.⁴⁰ Freud duygulanımları olgunluk dönemi düşüncesinde geliştirdiği psikik aygıtın id, ego ve süperego gibi katmanlarını dikkate alarak yeniden yorumlar.⁴¹ Buna göre, bir duygulanım olarak endişe, bastırma sürecini önceleyen ve egoya tehdit oluşturan bir tehlike sinyali olarak belirir.⁴² Tehlikenin devam ettiği ve egonun tehlike sürecinin üstesinden gelemediği yükselen bir gerilim ve çaresizlik durumunda endişe temel bir duygulanım olarak tezahür eder.

Psikanalizin duygulanımları çeşitli dışsal etkiler karşısında fikri temsillerle telaffuz edilebilen bir görüngü olarak kavraması, duygulanımların dil düzeyinde sembol ve gösterenlerle temsil edilebileceği fikrini gündeme getirmiştir. Özellikle Lacancı öğreti, yapısal dil bilimin gösterge (*sign*) analizinden yola çıkarak ve Freud’un bilinçdışı fikirlere duygulanımların yapışabileceği görüşünden hareketle, duygulanımların gösterenlere (*signifiers*) yani akustik, ses imgelerine yapışabileceğini ileri sürerek dil düzeyinde duygulanımların bir gösterenden diğerine akış halinde olabileceğini ileri sürmüştür.⁴³ Bu bağlamda düşünülürse duygular, duygulanımların dil düzeyinde çerçevelenmesi olarak da ifade edilebilir; fakat duygulanımlar hissedilirken onları dile

37 Baruch Spinoza, ‘Ethics’ içinde Michael L. Morgan (der) *Spinoza Complete Works* (ilk basım 1677 Hackett Publishing, Indianapolis 2002) 277–319.

38 Nigel Thrift, *Non-Representational Theory: Space Politics and Affect* (Routledge, London 2008); Wetherell (n 4) 53.

39 Joseph Breuer ve Sigmund Freud, *Studies on Hysteria* (ilk basım 1895 Penguin, London 1988) 56–59.

40 Sigmund Freud, *On Metapsychology* (ilk basım 1915 Penguin, London 1991) 179–180, 280–282.

41 Sigmund Freud, *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* (ilk basım 1926 Hogarth Press, London 1971).

42 Freud (n 41) 80–81.

43 Lionel Bailly, *Lacan Beginners Guides* (Oneworld, London 2009) 41–64.

getirmek için kullanılacak sembolik araçlar, yani gösterenler, sınırsız sayıda değişecektir. Lacan'ın sembolik düzlemde duygulanımların akış halinde olduğu çözümlemesinden ilham alan çalışmalar, duygulanımların yer değişimini (*affective displacement*) çözümlyerek bireylerin psikik dünyalarının hem kendi bireysel biyografilerinde hem de çeşitli sosyal ve siyasal düzlemlerde nasıl bir etkide bulunduğunu incelemektedirler.⁴⁴

Kısaca, genel olarak kriminolojide ve özel olarak onarıcı adalet pratiklerinde duygu ve duygulanımlar arasındaki ayırım, failin dış dünyayı (onarıcı adalet oturumu ve mağdurla yüzleşmesini) psikik deneyimleme tarzı ile dış dünyaya verdiği tepkinin niteliği arasında bir ayırma işaret edecektir. Yukarıda ifade edildiği gibi, duyguların manipüle edilebildiği ve bireyin iç dünyasında deneyimlediğinin duygulanımlardan farklılaşabileceği hususu, sergilenen-temsil edilen duygusal durumlar ile içerden deneyimlenen duygulanımsal süreçler arasında radikal bir farklılık olabileceğini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, onarıcı adalet oturumlarında olay anından sonra, genelde, ilk kez karşı karşıya gelen taraflar arasında empati ve karşılıklı anlayışın oluşması duyguların duygulanımlarla örtüşmesi, bir başka deyişle, duyguların samimiliği koşuluna bağlıdır. Fakat psikanalitik çekimli psikososyal yaklaşımın çizdiği kavramsal ayırımlar göstermektedir ki benliğe yönelik tehdit sürerken deneyimlenen negatif duygulanımsal durumlar ile sembolik düzlemde onları ifade edecek duygular-gösterenler değişebilir; en azından, ceza tehdidi karşısında negatif bir duygulanımı bastırmak adına pozitif bir duygusal portre çizilebilir. Benliğin tehdit altında olduğu anlar duygulanımsal yer değişimlerinin (*affective displacement*) tezahür ettiği ve sembolik düzlemde duygusal temsillerin devreye girdiği duygusal kırılma anları (*emotional turning point*) olarak düşünülebilir. Buna göre, onarıcı adalet pratiklerinin ne ölçüde başarılı olduğu duygusal kırılma anlarında sergilenen/temsil edilen duyguların sahilliğine bağlı olacaktır. Dolayısıyla onarıcı adalet pratiklerinin duygu ve duygulanım ayırımı temelinde ne ölçüde başarılı olduğu üzerinde durmakta fayda vardır.

4. Onarıcı Adalet Oturumlarının Başarısı: Duyguların Sahihliği Sorunu

Mağdur ve fail arasında duygusal kırılma anları, sembolik-duygusal jest ve mimiklerle taraflar arasında olası bir sağaltım gerçekleştiği ve onarıcı adalet pratiğinin başarıya ulaştığı düşünülen anlardır.⁴⁵ Amerika, Kanada, İngiltere, Yeni Zelanda ve

44 Örnek için bkz. Glynos ve Stavrakakis (n 36).

45 Meredith Rossner, 'Emotions and interaction ritual: A micro analysis of restorative justice' [2011] 51 BJC 95.

Avustralya’da araştırmacılar, onarıcı adalet süreçlerinde mağdurla karşılaşma ve duygusal aktarımların, suçların tekrerrürünü azaltmada olumlu rol oynadığını ileri sürmüştür.⁴⁶ Örneğin, Amerika’da 17 yaşındaki fail Jason Temple, 68 yaşındaki mağdur Annie Brook’un bir alışveriş merkezinde çantasını çalmaya kalkışıp yakalandıktan sonra, onarıcı adalet oturumu çerçevesinde, ilk defa mağdur ile karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmaya failin annesi ile mağdurun kız kardeşi ve bir gözetim memuru da eşlik etmiştir. Mağdur faile işlemiş olduğu suçtan ötürü ne denli sarsıldığını anlatmış ve fail de mağdurun anlatısını dinlerken işlemiş olduğu fiilin yarattığı yıkıcı sonuçları öğrenmekten kaynaklı şok geçirip üzüntüye kapılmıştır. Mağdurla karşılaşmanın yaratmış olduğu duygusal etki altında fail, mağdurdan özür dilemiş ve yerel bir huzur evinde denetim altında gönüllü olarak çalışabileceğini söylemiştir. Ayrıca gönüllü çalışma teklifinin yanı sıra, failin iş bulabilmek için ilave bir eğitim programına katılmayı planladığını bildirmesi, sembolik bir iyileşme göstergesi olarak onarıcı adalet oturumunun başarısı şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁷

Bir diğer örnekte, Londra’da Anthony adlı kapkaççı Anne adında öğretmenlik yapan orta yaşlı bir kadının çantasını çalmaya çalışmış, fakat olay yerinden kaçarken bölgede devriye gezen polisler tarafından yakalanmıştır. Olaydan sonra Anthony, eşi ve çocuğu ile oturma katılırken Anne ve eşi de karşılaşmada hazır bulunmuştur.⁴⁸ Oturumun başlangıcında tarafların son derece gergin ve endişeli olduğu gözlenmiş ve mağdur kadının kocasının rahatsızlığı ve diyalogda isteksizliği video kayıtlarından anlaşılmıştır. Farklı sosyal sınıflara mensup tarafların arasında sosyo-sınıfsal bedensel, kültürel kodlara ilişkin tespitler de diyalogun parçası haline gelmiş ve failin ilk seferde sarf ettiği özür mağdur ve eşi tarafından sahipsiz bulunmamıştır. Anthony’nin alt sınıfa mensup bir birey oluşu, olay günü akut maddi sıkıntı çekmesi, eşiyile maddi sıkıntılar yüzünden kavga edişi ve kapkaçtan başka çaresinin kalmaması, orta sınıf bir maddi refah seviyesine sahip Anne ve eşi üzerinde etki yaratmıştır. Anthony’nin,

46 Garth Luke ve Bronwyn Lind, *Reducing Juvenile Crime: Conferencing vs Court. Crime and Justice Bulletin* (New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research 2002); Gabrielle Maxwell ve Allison Morris, ‘Restorative Justice and Reoffending’ içinde John Braithwaite ve Heather Strang (der) *Restorative Justice: Philosophy to Practice* (Ashgate Publishing, London 2000); William Nugent, Mona Williams ve M. Umbreit, ‘Participation in Victim-Offender Mediation and the Prevalence and Severity of Subsequent Delinquent Behavior’ [2003] 1 ULR 137; Nancy Rodriguez, ‘Restorative Justice at Work: Examining the Impact of Restorative Justice Resolutions on Juvenile Recidivism’ [2007] 53 CD 35; Sue Triggs, *New Zealand Court-Referred Restorative Justice Pilot: Two year Follow-up of Reoffending* (New Zealand Ministry of Justice 2005); Mark, Umbreit, Robert Coates ve Betty Vos, ‘Restorative Justice Dialogue: A Multi-Dimensional, Evidence-Based Practice Theory’ [2007] 10 CJR 23.

47 Gerry Johnstone, *Restorative justice: Ideas, values, debates* (Routledge, London 2002) 112.

48 Rossner (n 45).

beraberinde eşi ve çocuğunu getirmesi ve çocuğa yönelik şefkatli yaklaşımı, mağdur kadın ve kocasında duygulanımsal bir tesir yaratmış ve özellikle Anthony'nin çocukla kurduğu bağ, karşılıklı diyalogun olumlu sonuçlanması adına duygusal bir kırılma anı oluşturmuştur.⁴⁹ Bu karşılaşmada sergilenen yüz mimiklerinden hareketle, gözlemci yazar, tarafların birbirine yönelik gerçek duygularını gizlemeye çalıştıklarını tespit etmiş; tarafların söylemlerinin süreç içerisinde karşılıklı diyalog ve etkileşime göre değişerek fail ve mağdur arasında yaşanan duygusal kırılma anlarına bağlı olarak, başlangıçtaki duygusal kapanmanın samimi duygusal ifşa ve empatiye yöneldiğini ve nihai olarak sulh olunduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰

Ölümlerle sonuçlanan bir başka vakada da mağdur yakınları ile fail arasında yüzleşmenin gidişatını etkileyen sembolik ifade ve temsillerle anlamlandırılmış duygusal kırılma anlarının pozitif etkisi tespit edilmiştir. Karşılaşma öncesi, yaklaşık 15 yıl önce alkollü araç kullanarak kaza yapan fail John, kaza esnasında çarptığı aracın ön koltuğunda oturan Maria adında kızın ölümüne sebebiyet vermiştir. Kaza akabinde John tutuklanmış ve hüküm giymiş, cezası tamamlandıktan sonra evlenip bir restoranda yönetici olarak çalışmaya başlamıştır.⁵¹ Buna karşın Maria'nın babası kızının kaybindan duyduğu üzüntü nedeniyle alkol bağımlısı olmuş, inançlı bir kadın olan anne de alkollü araç kullanımına karşı kamusal duyarlılığı artırmak amacıyla sosyal aktivizm gönüllüsü haline gelmiştir. Kazadan uzun zaman sonra babanın istemi ve yerel onarıcı adalet kurumunun arabuluculuğuyla bir araya gelen taraflar kendi hayatlarının kazadan sonra nasıl şekillendiği, ne gibi duygular deneyimleyip ne tür zorluklar içerisinde yaşamlarını sürdürdüklerinden bahsetmiştir. Özellikle ailenin yaşadıkları acıya dair anlatısı söylemlerine dramatik bir boyut kazandırmış John'u derinden etkilediği tespit edilmiştir. Arabulucu John'dan kazanın kendi yaşamını nasıl etkilediğini bahsetmesini istediği anda, John kaza sonrası yaşadığı tatsızlıkların ve olumsuzlukların ailenin acısını değersizleştirebileceği gerekçesiyle, ilk seferde, konuşmaktan çekinmiş ve korkmuştur.⁵² Ailenin soruları üzerine tutukluğu çözüldüğü görülen John'un, ölen kızın videosunun izletilmesiyle ağlamaya başlaması da karşılıklı aktarımların yaşandığı bir başka duygusal kırılma anı olarak nitelendirilebilir. Fakat anlatıda dikkati çeken nokta, karşılıklı duygu yüklü etkileşimlere rağmen,

49 Rossner (n 45) 112.

50 Rossner (n 45) 100.

51 Barbara Walshe ve Janine Geske, 'Dialogical Processes Examined: A Victim offender dialogue case study' [2007] 1, 1.

52 Walshe ve Geske (n 51) 5.

ailenin yine de failin suçluluk ve pişmanlık duygusunun samimiyetini ve “sahihliğini” sorgulama girişimidir.⁵³ Failin samimiyetinin sembolik göstergesi olarak Maria’nın mezun olduğu kolejde onun adına bir burs fonu oluşturma teklifi, aileyi John’un duygularının sahilliği konusunda ikna etmiştir.

Mağdur ve fail karşılaşmasında psikososyal bir sağaltım işlevi üstlenen konuşma akışında duygusal sembolik jestlerin duygusal kırılma anı yaratarak onarıcı adalet oturumunun olumlu sonuçlanmasına etkiye bulunduğunu yukarıdaki örneklerden tespit edebiliriz. Mikro sosyolojik bir etkileşimin belirlediği, mağdur ve failin kendi doğal sosyal ortamından uzak, aksi takdirde ceza adaletinin devreye gireceği bir baskının mevcudiyetinde, taraflar arasında söylemsel akışın etkilediği duygusal kırılma anlarının daha derinde endişe ve korku gibi temel negatif duygulanımların itkisiyle manipüle edilebileceği, yukarıda bahsi geçen vaka analizlerini yürüten araştırmacıların gündeminde değildir. Daha ziyade dramaturjik performanslara ve ritüellere odaklanan ilgili çalışmalar, sembolik olanın ve duygusal temsilin bilinçdışı duygulanımsal süreçlerden farklılaşabileceğini ve hatta onları örtüleyebileceğini sorunsallaştırmamaktadır. Fakat Meredith Rossner’in duygusal akışları yüz ifadelerinden hareketle çözümlemeye çalıştığı incelemelerinde, bilinçdışı kontrol edilemeyen fakat bedensel olarak deneyimlenen yoğunluk değişimlerinin duygusal kırılma anlarında açığa çıkan duygusal dışavurumları etkilediği görülecektir.⁵⁴ Bu anlarda negatif duygulanımları örtüleyen sembolik jestler ve çeşitli duygusal gönderimleri olan mimik ve davranış tarzları mağdur ve fail arasındaki duygusal etkileşimin seyrini belirlemektedir. Söz konusu duygusal etkileşimlerin çözülmesi onarıcı adaletin caydırıcı ve rehabilite edici niteliğini belirlemek adına önemlidir. Bu nedenle, çıkarı çatışan ve zarar gören taraflar arasında karşılaşma ve duygusal sağaltımın olumlu sonuçlarını dikkate alırken duyguların sahilliği sorununu da dikkate almak gerekmektedir.

Nitekim onarıcı adalet yazını, sembolik gösterenlere dayalı dramaturjik performans ve ritüeller ile duygulanımlar arasındaki radikal farklılığın önemini imleyen bulgular da ortaya koymaktadır. Onarıcı adaletin önemine ve uygulanabilirliğine dikkat çeken bazı araştırmacılar, utanç ve pişmanlık gibi duygulanımsal süreçlerin idealize bir biçimde açığa çıkarılışı ve fail tarafından

53 Walshe ve Geske (n 51) 5.

54 Rossner’in makalesindeki yüz ifadeleri ve bedensel jestleri serimleyen fotoğraflar için bkz. (no 45) 100, 101, 105, 109, 110, 112.

deneyimlenmesi sürecinin beklenildiği gibi gerçekleşmediğini ileri sürmüştür.⁵⁵ Mağdur ve fail yüzleşmesine dayalı duygusal aktarım ve empatinin dramaturjik-sembolik jestlerle uzlaşma sonucunu doğurması suç tekrarrünü engellemektedir. Alkollü araç kullanımı ve çocuk hırsızlığı suçlarını değerlendiren çalışmalar, mülkiyete yönelik suç fiilinin tekrarründe dikkate değer bir değişim olmadığını saptarken, alkollü araç kullanmaktan ötürü oturuma katılanların aynı suçu tekrar işleme sıklıklarının arttığını bildirmiştir.⁵⁶

Onarıcı adalet sürecinin amaçladığı ve gerçekleştirdiği arasındaki söz konusu mesafe, duygulanımlarının ayırt edici rolüne dikkatimizi çekmektedir. Kathleen Daly'nin Güney Avustralya Çocuk Adaleti Araştırma ve Oturum Projesi'nin (*South Australia Juvenile Justice Research and Conferencing Project*) bulguları mağdur ile failer arasında samimi bir özrün karşılıklı bir anlayış içerisinde ortaya çıkabilme durumunun pek de mümkün olmadığını ortaya koymaktadır: Mağdurlar faillerin sadece %30'unun gerçekten pişman olduğunu ve özür dilediğini düşünürken, failer ise özürlerin sadece %60'ının samimi olduğunu iddia etmektedir.⁵⁷ Çocuk suçluluk bağlamında onarıcı adalet pratiklerinde pozitif duyguların tesisi ile taraflar arasında empatiyi gerçekleştirme amacının arzu edilen ideal sonucu vermediği ilgili istatistikten anlaşılmaktadır. Onarıcı adalet konferanslarında gençlerin, mağdurlara verilen zarardan ziyade kendi kamusal şöhretlerini (*reputation*) onarmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir.⁵⁸ Araştırmaların bir diğer dikkate değer sonucu ise araştırmaya katılan faillerin yarısının mağduru uğradığı fiziki ve zihinsel zarara dair anlatısından neredeyse hiç etkilenmediğidir. Bu nedenle, onarıcı adalet oturumlarının çoğunluğu tatmin edici bir sonuç vermekten uzaktır. Bireyin öz-saygı ve öz-değerine yönelik kamusal bir ayıplama bir başkasının duygularına karşı duyarlı olmak yerine savunma mekanizmasını devreye sokmaktadır.⁵⁹ Failerin özrünün temsili/sözel değeri mağduru uğradığı zararı ve çektirilen ıstırabı tazmin etmekten uzaklaşırken söz konusu durumun özgün ve samimi olmama hali onarıcı adalet pratiklerinde etik bir sorun oluşturmaktadır.⁶⁰ Özrün sembolik-duygusal temsili ile özrün samimiyeti

55 Annalise Acorn, *Compulsory Compassion: A Critique of Restorative Justice* (UBC Press, Vancouver 2004).

56 Lawrence W. Sherman, Heather Strang ve Daniels Woods, *Recidivism Patterns in the Canberra Reintegrative Shaming Experiments (RISE)* (Australian National University, Canberra 2000), 1739.

57 Kathleen Daly, 'Restorative justice: The real story' [2002] 4 PS 55.

58 Daly (n 57) 69-70.

59 Gadd ve Jefferson (n 18) 171-175.

60 Julie Stubbs, 'Beyond apology? Domestic violence and critical questions for restorative justice' [2007] 7 CCJ 169, 170-171.

arasındaki radikal ayrım, özellikle bazı suç tipleri söz konusu olduğunda daha da dikkat çekmektedir. Örneğin, aile içi ve kadına yönelik şiddet bu ayrımın oldukça radikalleştiği suç tiplerindedir. Araştırmaların bulguları erkek failerin pişmanlık söylemlerinin, genellikle, cezaî müeyyidelerden kaçınmak veya birlikteliği/evliliği sürdürmek için sarf edildiğini göstermektedir; kadın mağdurun uğradığı fiziki, psikolojik ve psişik zarara yönelik duyulan samimi pişmanlık etkin bir neden olmaktan oldukça uzaktır.⁶¹ Onarıcı adaletin nihai amacına etki eden samimiyetsizlik sorunu failerin manipüle edici duygusal ifadeleriyle doğrudan ilişkili gözükmektedir. Öyle ki fail gerçekleştirmiş olduğu fiilden utanç duyuyormuşçasına kendilik tarzını, formel veya enformel adli süreçlerde sergileyebilme imkanına sahiptir; failin aslında temel bilinçdışı duygulanımsal durumu, yukarıda bahsedildiği üzere, bir cezaî müeyyide ile karşılaşmaktan kaynaklanan endişe ve korku olabilme olasılığı her daim mevcuttur. Endişe ve korku gibi iki temel duygulanımsal durum cezaî müeyyideden kaçınmak adına pozitif bir duygusal ifade ve kendilik temsiliinin temelini oluşturabilir. Psikanalitik bir okuma çerçevesinde, fail için kolluk kuvvetleri tarafından yakalanmanın bıraktığı travmatik iz, bastırılması gereken bir fikirdir ve onarıcı adalet konferansı gibi kamuya açık bir mekân, egonun mümkün merteye minimum düzeyde hasara uğratılması gereken bir alandır. Egonun karşı karşıya kaldığı belirsizlik ve ceza tehdidi neticesinde beliren endişe ve korku türü negatif duygulanımlar, cezaî müeyyideden uzaklaşmak adına pozitif duygusal temsiller olarak sergilenebilir. Burada söz konusu olan duyguların her daim aldatici sembol, jest ve mimiklerden ibaret olacağı değil; tersine, duygusal temsillerin bilinçdışı duygulanımların çekişiyile manipüle edilebileceği olasılığıdır.

Bilinçdışı duygulanımsal süreçler ile duyguların manipüle edilebilirliği tespiti, onarıcı adalet yazınında duyguların sahilliğini sorunsallaştırmaktadır. Fakat ilgili tespit, aynı zamanda tarafların duygularını duygulanımlarından ayıracak psikososyal bir bakış açısının gerekliliğine de işaret etmektedir. Onarıcı adalet pratiklerinde duyguların sahilliği sorunsalı, duygu ve duygulanım arasındaki psikososyal kavrayışın metodik titizliğine dikkatimizi çekmektedir. Bu nedenle, öznenin belirsizlik karşısında hissettiği tehdit ve korkudan uzaklaşmak için bedensel jest ve mimiklerle duygusal akışa sembolik müdahalesi, söz konusu manipülasyonun

61 Stubbs (n 60) 179; ayrıca Kathleen Daly'nin bu alanda önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. Kathleen Daly ve Julie Stubbs, 'Feminist engagement with restorative justice' [2006] 10 TC 9, 17; Kathleen Daly, 'Restorative justice and sexual assault: An archival study of court and conference cases' [2005] 46 BJC 334, 346.

arkasındaki bilinçdışı duygulanımları dikkate alarak nihai bir çözümleme yapmayı gerektirmektedir. Böyle bir çözümleme ise onarıcı adalet sürecinde mağdur ve fail karşılaşmasında duygusal akış ve kırılma anlarının tespitini gözlemlemeyi ve kırılma anlarındaki duygulanımsal yoğunluklar ile duygusal tepkileri dikkatli değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

5. Değerlendirme

Onarıcı adalet pratikleri, ceza adaleti rejiminin faili kriminalize edici ve rehabilite etmekten uzak kapatıcı/mahkûm edici niteliğine karşı alternatif bir adalet rejimi olarak karşımıza çıkar. Söz konusu adalet rejiminde mağdur ve failin yakınlarıyla birlikte arabulucular eşliğinde karşılaşmasından beklenen olumlu netice, mağdur açısından suç fiilinin ve fail açısından yaşanan olay ile mahkumiyetin yaratacağı travmaya bağlı negatif yüklü duygulanımların sağaltımıdır. Bu yazı kapsamında, onarıcı adalet pratiklerinin hedeflediği adalet tesisi sürecinin, ilgili yazın tarafından nadiren dile getirilse de psikanalitik-çekimli psikososyal bir boyut içerdiğini tartıştık. Kriminoloji disiplinde duygu ve duygulanım gibi terimlerin kavramsal açıdan birbirinden yeterince ayırt edilmemesi, onarıcı adalet yazınının faillerin duygusal-sembolik tepkilerini veri kabul etmesine ve böylece daha çok dramaturjik-ritüel performanslara odaklaşmasına neden olmaktadır. Onarıcı adalet pratiklerinin ne ölçüde olumlu sonuçlanabileceğine yönelik fikir verebilecek nüansların gözden kaçırılmasına sebep olabilecek bu sorunu, psikososyal kriminolojik bir bakış açısıyla kat etmeyi önerdik. Psikanalitik-çekimli psikososyal bir yaklaşım, duyguların sembolik düzlemde duygulanımları akışkan ve farklılaşan gösterenlerle temsil etme çabasına tekabül ettiğini ve sosyal bağlama göre manipüle edilebildiğini; buna karşın, duygulanımların bilinçdışı deneyimlenen yoğunluklar olduğunu ve sembolikleştirilemediğini işaret etmektedir. Mağdur ve fail yüzleşmesi, oturumun başarılı olmaması durumunda fail açısından cezaî bir müeyyide ile karşı karşıya kalma tehdidi doğuracağından, söz konusu belirsizlikten kaynaklı ve daha derinden deneyimlenen endişe ve korku gibi negatif yüklü duygulanımların itkisiyle faili ortamın gereklerine göre manipüle edilmiş duygusal temsiller sergilemeye yöneltebilir. Nitekim yukarıda incelenen örneklerde görüldüğü üzere, faillerin sembolik jestlerle örülü dramaturjik performansları neticesinde mağdurun gözünde kendileri hakkındaki olumsuz yargıyı kırdıkları anda/anlarda onarıcı adalet pratiğinin olumlu yönde geliştiği dikkat çekmiştir. Bu yazıda amacımız, faillerin her daim böyle bir manipülasyona başvurarak sonucu kendi lehlerine çevirecekleri kanaatini

savlamak değildi; aksine, psikososyal bir bakış açısıyla onarıcı adalet pratiklerine yaklaşmak ve duygusal akışlara–tonlamalara–sembolik jestlere dikkat ederek, hakikati açığa çıkarma kaygısını ön planda tutmak oldu.

Türkiye’de alternatif bir ceza adaleti sistemi olarak uygulanması savunulan onarıcı adalet rejiminin devletin adli ve cezaî aygıtlarının daha etkin işleyebilmesi ve ilgili aygıtların yükünün azaltılması kaygısıyla savunulduğu, onarıcı adalet uygulamasının duygu–duygulanım ikileminde olduğu gibi kendine has nüanslarını gözden kaçırmaktadır. Psikososyal kriminolojik bir tutumla onarıcı adalet pratiklerini değerlendirmek, Türkiye’de ceza yargılama hukuku ve kriminoloji yazınında çoğunlukla hukuki boyuttan tartışılan onarıcı adalet uygulamasına duygusal bir perspektiften de yaklaşmanın önemini ortaya koyacaktır. Bu bağlamda, önerilen modelin başarı olasılığı kadar olası başarısızlıklarını da değerlendirmeyi mümkün kılacak duygusal veçheyi isklamayan çok boyutlu bir yaklaşımı benimsemekte fayda bulunmaktadır.

Teşekkür: Bu yazıyı okuyup düzelden ve görüşlerini esirgemeyen Gökçe Erbuğa ve Ozan Değer’e teşekkürü borç bilirim.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Kaynakça

- Acorn A, *Compulsory Compassion: A Critique of Restorative Justice* (UBC Press, Vancouver 2004).
- Ahmed S, *The Cultural Politics of Emotion* (Edinburgh University Press, Edinburgh 2004).
- Bailly L, *Lacan Beginners Guides* (Oneworld, London 2009).
- Baytaz AB, ‘Onarıcı Adalet’e Genel Bir Bakış’ [2013] 71 İÜHFİM 117, 122–6.
- Bosworth M, ‘Affect and authority in immigration detention’ (2018) PC <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1462474518803321>/ erişildi 15 Ocak 2019.
- Braithwaite J, ‘Rape, Shame, and Pride: Address to the Stockholm Criminology Symposium’ [2006] 7 JSSCCP 2.
- ‘Restorative justice: Assessing optimistic and pessimistic accounts’ [1999] 25 CJ 1, 4–9.
- *Crime, Shame, and Reintegration* (Cambridge University Press, Cambridge 1989).
- *Restorative Justice and Responsive Regulation* (Oxford University Press, New York 2002).
- Breuer J ve Freud S, *Studies on Hysteria* (ilk basım 1895 Penguin, London 1988).
- Clarke RV, ‘Situational crime prevention’ [1995] 19 CJ 91.
- Cullen FT ve Agnew R, *Criminological Theory: Past to present* (Oxford University Press, New York 2006).
- Daly K ve Stubbs J, ‘Feminist engagement with restorative justice’ [2006] 10 TC 9, 17.
- ‘Restorative justice and sexual assault: An archival study of court and conference cases’ [2005] 46 BJC 334, 346.

— ‘Restorative justice: The real story’ [2002] 4 PS 55

Dolu O, Bükler H ve Uludağ Ş, ‘Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Bir Değerlendirme’ [2012] 61 AÜHFD 69.

Ekman P ve Friesen WV, *Unmasking the face: A guide to recognizing emotions from facial clues* (Prentice Hall, New Jersey 1975).

Ferrell J ve Sanders CR, *Toward a cultural criminology* (Northeastern University Press, Boston 1995).

— ‘*Criminological Verstehen: Inside the Immediacy of Crime*’ içinde Jeff Ferrell and Mark S. Hamm (der) *Ethnography at the edge: Crime, deviance, and field research* (Northeastern University Press, Boston 1998).

—, Hayward K ve Young J, *Cultural Criminology: An Invitation* (Sage, London 2008).

Freud S, *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* (ilk basım 1926 Hogarth Press, London 1971).

—, *On Metapsychology* (ilk basım 1915 Penguin, London 1991).

Glynos J ve Stavrakakis Y, ‘Lacan and political subjectivity: Fantasy and enjoyment in psychoanalysis and political theory’ [2008] 24 S 256, 267.

Goodwin J, Jasper JM ve Polletta F (der), *Passionate politics: Emotions and social movements* (University of Chicago Press, Chicago 2009).

Gregg M ve Seigworth GJ (der), *The affect theory reader* (Duke University Press, Durham 2010).

Gross JJ ve PJ Oliver, ‘Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being’ [2003] 85 JPSP 348.

Hayward K, ‘Situational crime prevention and its discontents: rational choice theory versus the ‘culture of now’’ [2007] 41 SPA 233.

Hirschi T, ‘Self-control and crime’, içinde Kathleen D. Vohs ve Roy F. Baumeister (der), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* (Guilford, New York 2004).

Johnston A ve Malabou C, *Self and emotional life: Philosophy, psychoanalysis, and neuroscience* (Columbia University Press, New York 2013).

Johnstone G, *Restorative justice: Ideas, values, debates* (Routledge, London 2002).

Karstedt S, ‘Emotions and criminal justice’ [2002] 6 TC 299.

Katz J, *Seductions of Crime: The Moral and Sensual Attractions of Doing Evil* (Basic Books, New York 1988).

Luke G ve Lind B, *Reducing Juvenile Crime: Conferencing vs Court. Crime and Justice Bulletin* (New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research 2002).

Massumi B, *Parables for the Virtual: Movements, Affect, Sensation* (Duke University Press, Durham 2002).

Matsumoto D, ‘Ethnic differences in affect intensity, emotion judgments, display rule attitudes, and self-reported emotional expression in an American sample’ [1993] 17 ME 107.

Maxwell G ve Morris A, ‘Restorative Justice and Reoffending’ içinde John Braithwaite ve Heather Strang (der) *Restorative Justice: Philosophy to Practice* (Ashgate Publishing, London 2000).

Mercan BA, ‘Doing criminological research: Affective states versus emotional reactions’ (2018) TC <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1362480618779399>/ erişildi 15 Ocak 2019.

Munero MD, Montero CS, Sutinen E ve Pajunen J, ‘Are they different? Affect, feeling, emotion, sentiment, and opinion detection in text’ [2014] 5 IEEEETAC 101.

Nugent W, Williams M ve Umbreit M, ‘Participation in Victim-Offender Mediation and the Prevalence and Severity of Subsequent Delinquent Behavior’ [2003] 1 ULR 137.

Retzinger S ve Scheff T, ‘Strategies for Community Conferences: Emotions and Social Bonds’ içinde Burt Galaway and Joe Hudson Monsey (der) *Restorative Justice: International Perspectives* (Criminal Justice Press, New York, 1996).

Rodriguez N, ‘Restorative Justice at Work: Examining the Impact of Restorative Justice Resolutions on Juvenile Recidivism’ [2007] 53 CD 35.

- Rossner M, 'Emotions and interaction ritual: A micro analysis of restorative justice' [2011] 51 BJC 95.
- Sherman LW, Strang H ve Woods D, *Recidivism Patters in the Canberra Reintegrative Shaming Experiments (RISE)* (Australian National University, Canberra 2000).
- Shouse E, 'Feeling, emotion, affect' (2005) MJ <http://journal.mediaculture.org.au/0512/03-shouse.php/> erişildi 15 Aralık 2018.
- Spinoza B, 'Ethics' içinde Michael L. Morgan (der) *Spinoza Complete Works* (ilk basım 1677 Hackett Publishing, Indianapolis 2002).
- Strang H, *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice* (Oxford University, Oxford 2002).
- Stubbs J, 'Beyond apology? Domestic violence and critical questions for restorative justice' [2007] 7 CCJ 169, 170-1.
- Sümer O ve Önkal G, 'Onarıcı Adalet Bakımından Uzlaştırma Mekanizmasının Suç Önleme İşlevi' içinde *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 26. Kitap (İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2014) 383-403.
- Thrift N, *Non-Representational Theory: Space Politics and Affect* (Routledge, London 2008).
- Tibbetts SG ve Myers DL, 'Low self-control, rational choice, and student test cheating' [1999] 23 AJC 179.
- Triggs S, *New Zealand Court-Referred Restorative Justice Pilot: Two year Follow-up of Reoffending* (New Zealand Ministry of Justice 2005).
- Umbreit M, Coates R ve Vos B, 'Restorative Justice Dialogue: A Multi-Dimensional, Evidence-Based Practice Theory' [2007] 10 CJR 23.
- van Stokkom V, 'Moral emotions in restorative justice conferences: Managing shame, designing empathy' [2002] 6 TC 339, 341-3.
- Walshe B ve Geske J, 'Dialogical Processes Examined: A Victim offender dialogue case study' [2007] 1, 1.
- Wetherell M, *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding* (Sage, London 2012).
- Williams S, *Emotion and social theory: corporeal reflections on the (ir)rational* (Sage, London 2001).
- Wright BRE, Caspi A, Moffitt TE ve Paternoster R, 'Does the perceived risk of punishment deter criminally prone individuals? Rational choice, self-control, and crime' [2004] 41 JRCD 180.
- Yavuz HA, 'Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu' [2015] TAAD 85.
- Young A, *Imagining Crime* (Sage, London 1996).

